

УДК 39: 140.8 (477)

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>| **Борисенко В.,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1342-2363>,| **Борисенко М.,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2866-7507>.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України, Київ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву)

У статті порушуються проблеми фіксації і збереження об'єктів та явищ, що відносяться до нематеріальної культурної спадщини України. Розкрито історію картографування етнокультурних пам'яток, особливо у сфері духовної культури. Аналізується досвід популяризації об'єктів нематеріальної спадщини, концепції і підходи до побутування живої традиції, розроблені вченими Інституту географії НАН України. Звертається увага на такі моменти як ідеологічний тиск на звичаєво-обрядову культуру українців за роки тоталітарного режиму, на небезпеку поширення псевдо фольклорних явищ, на необхідність створення електронної бази даних об'єктів нематеріальної культурної спадщини. Висвітлюються питання регіональних проявів побутування давньої і живої практики звичаєвої культури і потреба чіткіше обґрунтувати критерії відбору з метою внесення до національного переліку традицій, свят та обрядів, ремесла та промислів, пам'яток музичної і пісенної традиції.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, українці, звичаї, обряди, світогляд, духовність, музичні і пісенні пам'ятки.

UDC 39: 140.8 (477)

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>| **Borysenko, V.,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1342-2363>,| **Borysenko, M.,**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2866-7507>.

M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology, NAS of Ukraine, Kyiv
Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv

Intangible Cultural Heritage of Ukrainians (Regional Analysis of Its Manifestation)

The problems of fixation and preservation of the objects and phenomena related to the intangible cultural heritage of Ukraine are considered in the article. The history of mapping the ethnocultural monuments, especially in the realm of spiritual culture is revealed. An experience of popularization of the intangible heritage objects, as well as the concepts and approaches to the existence of a living tradition developed by scholars of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, is analyzed. Attention is drawn to such issues as ideological pressure on the customary and ritual culture of Ukrainians during the years of the totalitarian regime, as well as to the danger of the spread of pseudo-folklore phenomena, and the need to create an electronic database of the intangible cultural heritage objects. The problems of regional manifestations of ancient and living practices existence of customary culture and the requirement to substantiate more clearly the selection criteria with the aim to include the traditions, holidays and ceremonies, trades and handicrafts, monuments of music and song traditions in the national list.

Keywords: intangible cultural heritage, Ukrainians, customs, rituals, worldview, spirituality, music and song monuments.

Актуальність теми дослідження

У XXI столітті перед людством постали непрості випробування. З одного боку стрімкий розвиток технічних досягнень, який об'єднує

людство і надає поступу суспільствам універсальності. Ця необхідність і незворотність великого поступу ставить перед нами завдання

© Борисенко В., Борисенко М., 2022.

збереження усіх тих цінностей, що виробили покоління наших пращурів задля згуртування суспільства, задля майбутнього нації. У багатьох європейських країнах вчені зрозуміли небезпеку втрати національної ідентичності і почали створювати інститути нематеріальної культурної спадщини з метою вивчення і збереження цінних пам'яток культури. Перші початкові спроби такої діяльності започатковані і в Україні. Та поки що не вироблена методологія оцінювання матеріальних і духовних скарбів нашої держави. Необхідність наукового підходу до вироблення програм збереження нематеріальної культурної спадщини очевидна.

Для України в умовах глобалізації, постколоніального синдрому, діяльності активістів «руського міра», окупації частини території Донбасу і Криму, зухвалого, безпричинного, жорстокого військового нападу 24 лютого 2022 року Росії на Україну особливо важить позитивний імпульс для згуртування суспільства. Втрата багатьох людських життів, що становлять найважливішу цінність, а також нанесення великої моральної шкоди українському народові, його цінностям, культурним пам'яткам ставить перед вченими важливе завдання розробити методику оцінювання втрати духовної і матеріальної спадщини. В історії нашої держави вже є такий досвід, коли суспільство об'єднувалося на основі демократичних цінностей, на основі спільної боротьби проти зовнішніх ворогів. І знову ми стали свідками небаченого згуртування народу для захисту своєї Вітчизни. Тепер можна і потрібно згуртувати українське суспільство на основі подальшого розвитку національної ідентичності українців та інших національних спільнот, що проживають в Україні. Національна ідентичність базується на основі світогляду кожного громадянина у межах її природно-географічного, історико-етнографічного, соціального простору. Найголовнішим у цивілізаційному поступі належить культурі народу, частинка якої безсумнівно ввійде у світову скарбничку. Бо, як слушно зауважують дослідники, «Кожна культура володіє унікальністю і неповторністю і гідна бути представлена на мапі світової культури» [1]. Українська культура, що має тисячолітню історію свого розвитку входить у нову еру цивілізації і саме тепер як ніколи є важливим збереження культурної спадщини та досвіду попередніх поколінь. Бо, як відомо, у системі традиційної культури, як і багатьох народів світу, значне місце посідають традиції, звичаї, вірування, мистецтво, світо-

глядні уявлення тощо. Ця система сформувалася на основі культурного господарського типу землеробства та скотарства. У численних віруваннях українців бачимо чимало уявлень, які можна згрупувати навколо шанування стихій: води, вогню, повітря, природи, землі, сонця. Наші предки вважали, що шанування і збереження природи, навколишнього середовища — запорука їхньої життєдіяльності. Значної деформації морально-правові уявлення зазнали під час насильницького розкуркулення селян, Голодомору-геноциду 1932—1933 років в Україні, репресій, розгнужданого атеїзму, (коли було знищено сотні шедеврів культової архітектури), у часи прискореної урбанізації та глобалізації, а тепер і війни без правил і людяності. Вчені наголошують, що «У сфері збереження природних екосистем, підтримання екосистемних функцій для призупинення деградації довкілля, важливим напрямом є роботи стосовно збереження видів флори і фауни, їх угруповань та ландшафтів у цілому» [2]. Нематеріальна культурна спадщина українців також входить до охорони екосистем і є однією з важливих її елементів, бо невіглас, духовно обкрадена людина ніколи не буде зберігати цей неповторний світ природи.

Святково-обрядова культура українців становить синкретичну єдність, цілісну систему, в якій споконвіків взаємодіяли народне мистецтво, пісні, танці, народні вірування, а також магічні засоби, церемонії з відвернення зла і забезпечення добробуту й щастя, народні звичаї, етикет, гостинність, сміхова й ігрова культура. З часом відбувалася зміна мотивації в обрядовості з магічної на ігрову й розважальну, але де сакралізація обряду не позбавляла його і важливої комунікативної функції. Природна необхідність обміну почуттями, переживаннями покликана самою природою людини, а етнічна культура створила такі виразні форми зовнішнього вираження цих почуттів, що вони існують і сьогодні.

Відомо, що до Конвенції про охорону культурної спадщини, яка була прийнята ЮНЕСКО у 2003 році, Україна приєдналася у 2008 р. Згідно з рекомендаціями Конвенції до нематеріальної культурної спадщини входять не лише предмети матеріальної культури, пам'ятки архітектури, парків, але й елементи духовної культури, світоглядні цінності, звичаї, обряди, ремесла, твори вжиткового народного мистецтва тощо. Важливо, щоб підтримувалися не лише певні етнокультурні явища, але й носії обря-

дів, майстри мистецтва та художніх промислів. Також необхідною є передача традицій від покоління до покоління. Надактуальним це стає в епоху протиріч між практичною діяльністю людей (нищення природи, забруднення

середовища, нарко- і алкозалежністю людства) з одночасним зниженням духовності суспільства, гуманізму. Лише культура здатна збалансувати конфліктні протиріччя і стати основою для перспективи гуманістичної цивілізації.

Стан вивченості питання

Вивчення традиційної культурної спадщини почалося давно, а надто коли сформувалася така самостійна наука як етнографія у середині XIX — другій половині XIX ст. Не зайвим буде нагадати, що етнографія була основним відділом Всеросійського Географічного Товариства, що утворилося у 1845 р. і до його складу ввійшло багато українських вчених. Відділ Південно-Західного Географічного товариства (1873–1876) у Києві за короткий час існування розробив програми фіксації та осмислення явищ народної культури. Ще раніше, у 1851 р. при Київському університеті була створена «Комісія для опису губерній Київського учбового округу», яка у своїй програмі поставила питання створення етнографічних карт при описах народного одягу, їжі, народних звичаїв [3] тощо. Ми акцентуємо увагу на історії етнографічного картографування, бо об'єкти нематеріальної культурної спадщини в основному є предметами для вивчення етнології. На початку XX ст. до проблеми етнографічного картографування звернувся вчений історик, етнограф А. П. Ковалівський, який присвятив цій темі спеціальну статтю [4] і вважав, що для картографування етнографічних явищ треба виробити одну універсальну анкету.

На сучасний період згідно з положеннями Конвенції ЮНЕСКО необхідно фіксувати явища традиційної культури, розвивати і підтримувати її носіїв. Важливо вивчати традиційну культуру в ареальному вимірі й це можливо лише за допомогою картографування різних галузей традиційної культури. В Україні ці дослідження почалися наприкінці 1960–1970 роках. Вони планувалися у руслі укладання Європейського історико-етнографічного атласу, робота над яким розпочалася у 1960–1970 рр. [5]. Були розроблені запитальники з дослідження матеріальних об'єктів, а саме: землеробські знаряддя, житло й одяг. Багато років колектив Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України спільно з колегами сусідніх країн, розробляв тему «Історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії». Географом і етнографом В. І. Наулком була розроблена нова

методика застосування і виклад етнографічного матеріалу в розрізі двох історичних періодів [6]. За десять років роботи були здійснені численні експедиції, складено карти побутування типів житла, одягу, знарядь праці, підготовлені типологічні таблиці про поширення тих чи інших комплексів одягу, житла тощо. На відміну від суцідів, історико-етнографічний атлас в Україні виданий не був. Але на основі зібраного матеріалу була опублікована монографія В. Ф. Горленка, І. Д. Бойка, О. С. Куницького про розвиток сільськогосподарських знарядь з типологічними таблицями [7]. У регіональних дослідженнях народного житла на Поділлі використовувала метод картографування Т. В. Косміна [8]. В її роботі вміщено 8 етнографічних карт, на яких показано камерність житла на кінець XIX — початок XX ст., типи забудови двору, опалювальні системи. Також вміщені кольорові типологічні таблиці, на яких відтворені класичний інтер'єр української хати з регіональними особливостями та зовніше оздоблення стін настінним малюванням. Метод картографування при дослідженні звичаїв, пов'язаних із народженням дітей, застосовувала Н. К. Гаврилюк [9]. У її монографії вміщено 20 карт, на яких відтворені ареальні особливості ритуальних предметів, форми магічних обрядів, терміни обрядових осіб та ряд інших. Подальше застосування методу картографування в етнології не знайшло значного поширення, але натомість було здійснено протягом багатьох років записування етнографічного матеріалу за географічним принципом з усіх областей України для створення колективної роботи «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів» у 12 томах [10]. У цих книгах знайшло відображення регіональне розмаїття українських традицій та їхні локальні відмінності, вони включають описи звичаїв сімейної, календарної обрядовості, практик, що збереглися як у носіїв фольклорної пам'яті, так і в живому побутуванні серед населення сучасної України. Цей величезний за обсягом матеріал дає чітку картину збереження традиційної культури та відображає процеси

трансформації і має стати основним джерелом для облікових карток щодо збереження нематеріальної культурної спадщини і для картографування предметів цієї спадщини.

Найбільш сучасні та наукові підходи щодо вивчення і взяття на облік об'єктів як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини розроблені в Інституті географії НАН України. Основні напрями розвитку картографування об'єктів культурної спадщини вже були розроблені географами ще в 2015–2016 роках [11]. Колектив вчених розробив Концепцію розбудови атласної геоінформаційної системи культурної спадщини України, обґрунтував важливість історико-культурного потенціалу, розробив підходи й принципи картографування населення та його природної і культурної спадщини [12]. Вчені Інституту обґрунтували також роль і значення культурної спадщини в міжнародній політиці сталого (збалансованого) розвитку. Вони провели аналіз пріоритетних аспектів культурної спадщини у розвиток суспільства. Серед них економічне піднесення в регіонах, розвиток туризму, джерело зайнятості, збереження культурної ідентичності, розвиток народних промислів та ремесл та ряд інших [13].

Проблема дослідження збереження культурної спадщини останнім часом активізувалася і розглядається у площині права, наукової інтерпретації та картографування і прикладної культурології. Цілком правомірною є постановка питання про нормативну-правову основу щодо нематеріальної культурної спадщини, пам'яткоохоронну діяльність, міжнародні зобов'язання, обумовлені Конвенцією Юнеско [14].

Досить конструктивними є міркування географа О. Донцова щодо картографування нематеріальної культурної спадщини. Він окрім різноманітних систем інформаційного забезпечення про унікальні зразки спадщини, бачить найважливішими картографічні твори, що представляють цілісний образ та характеристику певної території. Він не тільки розробив ви-

дову структуру об'єктів культурної спадщини, а навіть запропонував піктограми проявів нематеріальної культурної спадщини. Серед них вишивка, килимарство, ковальство, бандура, лозоплетіння, гончарство, традиційні дійства (вертеп), писанкарство та ряд інших [15]. Поки що етнологічних праць про розглядувану проблему небагато. Але не можна оминати ґрунтовну статтю про збереження духовної спадщини в Україні й аналіз досвіду етнологів Л. Герус. Авторка детально розглянула стратегію та напрями охорони і збереження культурної спадщини, розглянула результат діяльності місцевих громад щодо охорони етнокультурних явищ, проаналізувала ставлення до культурного надбання в різних країнах, створення міжнародних організацій з питань охорони цього світового надбання культури. Також дослідниця ретельно проаналізувала державне стимулювання збереження народних промислів та ремесл в Україні, законодавчі норми на виконання ряду програм охорони і збереження культурних пам'яток, розкрила діяльність Українського центру культурних досліджень і проведення конкурсів програм для збереження спадщини. Наголосила на успішному конкурсі «Жива традиція» у 2018 р. і прийшла до висновків, що «Традиційна культура українців, репрезентуючи типологічне розмаїття, відображає донині збережену етнокультурну самобутність історико-етнографічних районів країни» [16]. Чимало з'явилося статей, які мають суто прикладний характер і пов'язані з розвитком туризму, ресторанного бізнесу, дозволяям.

Існує вже досить вагомий досвід збереження культурних цінностей у різних країнах світу. Виявлені різні підходи щодо створення спеціальних інституцій, департаментів, центрів з вивчення і охорони культурних пам'яток. Вирізняються активною діяльністю у справі популяризації явищ нематеріальної культурної спадщини у таких країнах як Іспанія, Франція, Японія та ряд інших, але це окрема тема дослідження [17].

Використані матеріали

При написанні статті використано матеріали Національного атласу України, етнографічних описів обрядово-звичаєвої культури, багатотомне видання корпусу фольклорно-етнографічних експедиційних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України»; облікові картки елементів нематеріальної культурної спадщини України

Експертної комісії при Міністерстві культури, концепції, розроблені колективом вчених Інституту географії НАН України. Опрацьовано різноманітні законодавчі постанови про збереження культури, публікації культурологів, матеріали конференцій з проблематики нематеріальної культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу

Нові підходи широкомасштабного застосування методу картографування у фіксацію історико-етнографічних предметів нематеріальної культурної спадщини зробив Інститут географії НАН України. Особливо коли з 2016 р. почав здійснювати розроблення тематичного атласу «Населення України та його природна і культурна спадщина». Це відповідає науковому сучасному напрямку «Картографічні дослідження природи і суспільства та їх взаємодії з метою обґрунтування збалансованого розвитку регіонів України» [18]. Збалансований розвиток регіонів належить до пріоритетних проблем сьогодення як природничих, так і гуманітарних наук. Постає завдання здійснити аналіз об'єктів формування національного культурного простору, що стануть спільною системою цінностей українців і національних меншин. Для вирішення цього завдання в Україні при Міністерстві культури та інформаційної політики України працює Експертна рада з питань нематеріальної культурної спадщини і є постійно діючим консультативно-дорадчим органом міністерства. Основним завданням Експертної ради є забезпечення фахового підходу в прийнятті рішень про включення елементів нематеріальної культурної спадщини до Національного переліку з подальшою рекомендацією до Міжнародного переліку. При обласних Будинках народної творчості працюють відповідно Комісії для відбору предметів нематеріальної культурної спадщини до регіонального переліку при подальшому обґрунтуванні для подачі до Національного переліку. На кінець 2021 р. до Національного переліку явищ, що належать до нематеріальної культурної спадщини входить 26 одиниць. Це наступні елементи, які й сьогодні функціонують та є суттєвим внеском у розвиток культури і гуманізації суспільства. До переліку ввійшли такі елементи, як традиція Косівської мальованої кераміки, Кролевецького переборного ткацтва, Петриківський розпис, Опішнянська та Бубнівська кераміка, козацькі пісні Дніпропетровщини, бортництво, пісенні традиції окремого села (с. Лука Києво-Святошинського району), технологія вишивки, килимарства Решетилівки, кримськотатарський орнамент, традиція гуцульської писанки та інші [19]. Та це початок копіткої роботи над створенням повного реєстру пам'яток нематеріальної культурної спадщини. Відомо, що окремі зразки народної творчості українців, як-от народні колядки та щедрівки є перлиною не лише української, але й світової

культури. Постає гостра необхідність порятунку цього жанру від сучасних новотворів та, як не дивно, церковної коляди авторського походження. Традиція народної (називали ще старосвітською) колядки ще жива переважно в регіонах Правобережної України, але через те, що вона не є у переліку нематеріальної культурної спадщини й майже відсутню популяризацію, її активно витісняє церковна коляда з Богогласників. Збірнички церковної коляди роздають парафіянам у церквах, а народну коляду варто вивчати у школах та сім'ї і безумовно внести до переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини. До національного переліку необхідно також внести живу традицію «Вертепу» та «Ходу з Зіркою».

На основі регіонального відбору мистецтвознавці Вінниччини пропонують до переліку технологію давньої вишивки подільської низинки. В своїй статті «Квіткою — до Сонця» мистецтвознавець В. Титаренко пише: «Дикунство „кічу“ заповонило наші простори і лізе в очі повсюдно. Легіон сповідників автентичної подільської вишивки щоденно множитьсся і невпинно тіснить оту лавину чужинного безкультур'я, повертаючи нам споконвічне, наше, предківське» [20]. У цих рядках порушена важлива проблема принципів відбору елементів нематеріальної культурної спадщини. Поки що такі принципи не вироблені і є небезпека, що справжні народні цінності мистецтва можуть бути забуті, а псевдофольклорні елементи будуть множитися. Особливо складно з фольклорними пісненими колективами, які в деяких випадках використовують не традиційні елементи. Особливо це стосується сценічного вбрання виконавців, коли подекуди літнього віку бабусі одягають вінки, що суперечить не тільки традиціям (бо у вінку могла ходити лише дівчина), але й естетичному виглядові й неприйняттю молодими поколіннями. У деяких регіонах, особливо головні убори виконавців пісень нагадують святкове убрання невідомих етносів, а не українські очіпки, намітки, серпанки, хустки. Другим важливим моментом є вибірковість елементів культурної спадщини, бо не меншою цінністю є унікальні твори вжиткового мистецтва і в інших регіонах. Тому на часі укласти перелік побутуючих явищ, які можна буде покласти на карту. Існуючий перелік далеко не відображає усієї повноти пам'яток культури. Скажімо, поряд зі значком гуцульської писанки буде й подільська писанка, яка нічим не поступається

рідкісним орнаментом. Так само, окрім прекрасної гуцульської писанки, традицію писанкарства розвивають майстри на Східному Поділлі. Отже треба переглянути підходи до визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини і спільно з науковцями географами та етнографами виробити спільну програму при складанні карт поширення певних цінних об'єктів, особливо явищ духовної культури, обрядів, звичаїв.

Гастрономічний аспект вивчення і популяризація національних страв виявилися досить значимими з погляду на сучасний розвиток та уподобання суспільства. Вже видано чимало книг з переліком національних кулінарних рецептів. До цього спонукала світова тенденція із необхідності збереження національних культур. Останнім часом видання з регіональної специфіки їжі фінансуються Європейським Союзом у межах транскордонного співробітництва. Мета цих досліджень полягає в необхідності відтворення та збереження кулінарних традицій для промоції туристичного потенціалу гірських транскордонних регіонів. Така співпраця показана в українсько-польських проектах. Йдеться про регіональні особливості кухні українців Бойківщини (Бойківська кухня. 2020) та про автентичні страви і напої українців Рівненщини (Смакуй Рівненське. 2020).

Досить колоритним і давнім є свято Маланки напередодні зустрічі Нового року за старим стилем (13 січня). Його також пропонують ввести поки що до регіонального переліку мистецтвознавці на прикладі одного села Попова Гребля на Вінниччині. У поданні зазначають, що щороку 13–14 січня в селі Попова Гребля традиційно відбувається святкування Маланки-Василя. Сценарій події в загальних рисах сталий і незмінний, а початок свій бере з дуже давніх часів. Аргументуючи необхідність взяття на облік, мистецтвознавець підкреслює: «Свято Маланки-Василя в Поповій Греблі є живим і щедро збереженим давнім народним обрядом, в якому учасники бережуть нашу етнічну пам'ять про первісний тісний зв'язок людини і Природи в широкому сенсі» [21]. Але ж при картографуванні треба врахувати поширення даного обряду й живе яскраве побутування його на Придністров'ї та Буковині.

Вчені географи розробили нові підходи до картографування природної й культурної спадщини. Окрім загальнонаукових принципів історизму, об'єктивності розроблено систему галузевих підходів. Серед них дослідники виділяють основні: географічний, історичний, екологічний,

соціально-економічний, ландшафтний, системний та геоінформаційний [22]. Усі ці методи необхідно застосовувати при дослідженні та картографуванні нематеріальної культурної спадщини українців.

Активну діяльність у розвиток проблеми проявили вчені, культурологи та практики Київського національного університету культури і мистецтв і Українського центру культурних досліджень. Представники останнього у 2017 р. підготували методичну розробку з питань визначення поняття нематеріальної культурної спадщини, пояснення щодо місцевих, обласних національних та міжнародних списків культурної спадщини, алгоритми виявлення елементів нематеріальної культурної спадщини. У цьому пункті варто застерегти від помилкового трактування положення Конвенції про те, що традиція має бути живою і недопущення практик, які побутували у давнину, проте сьогодні не відтворюються. Це положення для наших українських умов може трактуватися неоднозначно. Багато речей, явищ культури, жива традиція, які зникли протягом радянського періоду, тепер відроджуються і розвиваються, це вторинне побутування фольклорно-етнографічних явищ. Другий момент полягає в тому, що відтворення не завжди ґрунтується на знанні традицій, новотвори часто мають псевдофольклорні елементи, які не можуть бути довговічними як усе несправжнє. Бо нові покоління, навіть не знаючи справжньої автентики, відчують фальшування елементів обряду чи звичаю.

Дослідники практики слушно вважають про значний вплив історико-культурної спадщини на моральний і духовний розвиток суспільства. Вже чотири роки поспіль проводяться міжнародні науково-практичні конференції-фестивалі, на яких демонструються зразки нематеріальної культурної спадщини та обговорюються питання збереження і пропаганди народного мистецтва, сімейних та календарних обрядів. Одним з елементів нематеріальної культурної спадщини, як вважають дослідники, є українська скаутська організація «пласт», яка в Україні з 1912 р. і до сьогодні об'єднує майже вісім тисяч членів різного віку й таким чином є найбільшою організацією в Україні. Сьогодні 118 осередків пласту діють в усіх областях України. Протягом року проводять понад 100 виховних таборів різної спеціалізації: спортивні, морські, мистецькі та інші [23].

Регіональні аспекти прояву збереження нематеріальної культурної спадщини полягають у площині й гастрономічних традицій. Сьогодні

національні кухні зазнають декілька напрямів: трансформаційний, взаємообмінний, інформаційний, відроджувальний. Відомо, що попри спільні риси в багатьох народів у культурі харчування, етнічні особливості збереглися чи не найкраще. Наша українська традиція ще жива і широко побутує у використанні обрядового хліба, особливо у сімейній обрядовості. Зокрема великий коровай — це і справжній витвір мистецтва, і зберігає свою сакральну функцію. Тому цей атрибут має бути внесений до національного переліку. Бо ще сто років тому відомий вчений професор Микола Сумцов писав, що в українців, у порівнянні з іншими слов'янськими народами, найкраще збережений і розвинений обрядовий весільний хліб [24]. Безсумнівно ця традиція благословення молодої сім'ї обрядовим хлібом-короваєм в Україні збереглася і розвивається. Форми короваю мають локальні різновиди у різних регіонах, але їхнє символічне значення тотожне. Щоб зберегти регіональні прояви культурних явищ, необхідно посилити координацію зусиль етнологів, культурологів, географів, мистецтвознавців.

Збереження системи обрядовості, елементи якої побутують у місті й селі, коли йдеться про символіку і духовність, значно впливають на покращення якості життя людей.

В Україні набирає розвитку туристична галузь і практики та теоретики розробляють схеми покращення туристичної діяльності завдяки розвитку нематеріальної культурної спадщини. Слушною є думка, що «Для збереження та збагачення переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини, включення їх до реєстрів надбань людства, необхідно розробити національну програму їх вивчення, відродження, збереження та використання в туристичній галузі» [25]. Тому невипадково так багато уваги приділяється сьогодні фіксації, популяризації, збереженню та побутуванню жи-

вої традиції — народним обрядам і звичаям. Так, географ О. О. Донцов наголошує на тому, що звичаєво-обрядова культура українців має глибоке національне коріння і творення її сягає сивої давнини, але завдяки тому, що вона передається з покоління в покоління через канали усної народної творчості, зберігає свою етнічну стійкість. Це характерно особливо для циклу сімейної обрядовості. Так само є важливими і свята народного календаря. В автора немає чіткості у класифікації календарних свят і він не завжди розрізняє релігійні й народні свята, але до тих, що потребують внесення до нематеріальної культурної спадщини відносить Новий рік, Різдво, Масляна (українською Масниця), Трійця (за народною традицією — Зелені свята), Спас, Покрова, Святвечір, Водохреща, Великдень, Проводи та інші. [26]. Тут важливо знати якраз регіональні прояви елементів культурної спадщини. Релігійну Трійцю більше відзначають на Лівобережжі України, а на території Східного й Західного Поділля, Прикарпатті зберігається до сьогодні традиція вшанування пращурів на Зелені свята. Це звичаї клечання оселі, відвідування могилок рідних. На Зелену неділю сюди якби переміщуються весняні Проводи. Це ще досить жива, хоч і давня традиція. На Зелену неділю у села з'їжджаються звідусіль, щоб відвідати могили рідних. Вона заслуговує до внесення її до складової нематеріальної культурної спадщини, як духовна цінність пошанування пращурів. На ці свята на Поліссі зберігається і популяризується народне дійство «Водіння Куста», яке внесене до національного переліку. Але несправедливо не згадане аналогічне свято «Ставити Віху», що до нині побутує на Переяславщині. Ось тут важливою є проблема виявляти ізофункціональні явища, щоб позначити їх на карті як споріднені, але з локальним забарвленням. Ці три прояви обряду на Зелені свята мають бути співвіднесені на картах. Це може стосуватися й інших етнокультурних реалій.

Висновки

Для ефективної роботи у такій важливій ділянці, як збереження нематеріальної спадщини України, необхідно після закінчення цієї абсурдної жорстокої війни посилити сучасні експедиційні дослідження традиційної культури українців та етнічних спільнот, що проживають в Україні. Дуже важливо посилити співпрацю географів, етнологів, культурологів, щоб національний і регіональний переліки об'єктів були науково обґрунтовані. На основі побуту-

вання відроджених і живих традицій створити банк даних етнографічних реалій і запропонувати державну підтримку щодо виконавців музичної і пісенної культури, осередків народних ремесл. На основі аналітичного матеріалу показати локальне розмаїття ізофункціональних етнокультурних явищ. Одночасно вчені мають подати наукові розробки з метою уникнення популяризації псевдофольклорних елементів. Дуже важливим є показ елементів нематеріаль-

ної культурної спадщини засобами масової інформації, через організацію виставок, фестивалів, навчання в школах різного рівня тощо. Враховуючи ідеологічний тиск на національні традиції, звичаї та обряди за радянських часів,

небачені руйнування наших святинь варварами РФ, що напали на нашу землю, варто враховувати цей момент при відродженні давніх традицій і підтримку побутування живої традиції сьогодні.

References [Література]

1. Kalakura, Ya., Rafalskyi, O., & Yuriy, M. (2017). A Mental Dimension of the Ukrainian Civilization. Kyiv. 517 [in Ukrainian].
[Калакура Я. С. Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ, 2017. С. 517.]
2. Rudenko, L. (ed.). (2020). Methodology and Practice of Assessing the Territory of Ukraine for Conservation. Kyiv. 3 [in Ukrainian].
[Методологія і практика оцінювання території України для заповідування. За ред., Академіка НАН України Л. Г. Руденка. Київ, 2020. С. 3.]
3. A Programme for Ethnographic Description of the Governorates Subject to the Kyiv Educational District. (1854). Proceedings of the Commission for Describing the Kyiv Educational District. Kyiv, vol. 3, IV–V [in Russian].
[Программа для этнографического описания губерний Киевского учебного округа. / Труды Комиссии для описания Киевского учебного округа. Т. 3. Киев, 1854. С. IV–V.]
4. Kovalivskyi, A. (1927). Cartographic Method in Ethnology. Scientific Collection of the Kharkiv Research Department of the History of Ukrainian Culture. Kharkiv, 7, 53–61 [in Ukrainian].
[Ковалівський А. П. Картографічний метод в етнології / Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури. Ч. 7. 1927. С. 53–61.]
5. Tokarev, S. (1966). Problems of Compiling the European Historical and Ethnographic Atlas. *Soviet Ethnography*, 5, 7 [in Russian].
[Токарев С. А. Проблемы составления Европейского историко-этнографического атласа. / Советская этнография. 1966. № 5. С. 7.]
6. Naulko, V. (1967). On the Methodology of Mapping the Regional Historical and Ethnographic Atlas of Ukraine, Belarus, and Moldova. *Folk Art and Ethnography*, 3, 17 [in Ukrainian].
[Наулко В. І. Про методику картографування регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії та Молдавії. / Народна творчість та етнографія. 1967. № 3. С. 17.]
7. Horlenko, V., Boyko, I., & Kunytskyi, O. (1971). Folk Agricultural Machinery of the Ukrainians. Kyiv, 163 p. [in Ukrainian].
[Горленко В. Ф., Бойко І. Д., Куніцький О. С. Народна землеробська техніка українців. Київ, 1971. 163 с.]
8. Kosmina, T. (1980). Rural Abodes in Podillia (Late XIXth through XXth Centuries. A Historical and Ethnographic Study. Kyiv, 190 p. [in Ukrainian].
[Косміна Т. В. Сільське житло Поділля. Кінець XIX—XX ст. Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1980. 190 с.]
9. Havryliuk, N. (1981). Mapping the Phenomena of Spiritual Culture: Based on the Materials of the Ukrainians' Maternity Rites. Kyiv, 279 p. [in Russian].
[Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры: по материалам родильной обрядности украинцев. Киев, 1981. 279 с.]
10. Skrupnyk, H. (ed.-in-chief). (2016–2021). An Ethnographic Image of Modern Ukraine: A Corpus of Expeditionary Materials of Folklore and Ethnographic Studies in 12 Volumes. Kyiv [in Ukrainian].
[Етнографічний образ України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів у 12 т. Відп. ред. Г. А. Скрипник. НАН України. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016–2021.]
11. Rudenko, L., Bochkovska, A., Zapadniuk, S., & Polyvach, K. (2016). Atlas-Related Problem-Oriented Mapping: Its State and Line of Development. *The Ukrainian Geography: Current Challenges*. Vol. 1. Kyiv, 92–95 [in Ukrainian].
[Руденко Л. Г. Атласне проблемно-орієнтоване картографування — стан і напрями розвитку. //Л. Г. Руденко, А. І. Бочковська, С. О. Западнюк, К. А. Поливач // Українська географія: сучасні виклики. 2016. Т. 1. Київ. С. 92–95.]
12. Rudenko, L., Bochkovska, A., Lisovskyi, S., Maruniak, Ye., Polyvach, K., Santalova, S., & Chabaniuk, V. (2018). Cultural Heritage of Ukraine in the Atlas-Related Geo-Information System of Sustainable Development of Ukraine. Kyiv, 172 p. [in Ukrainian].
[Культурна спадщина України в Атласній геоінформаційній системі сталого розвитку України: Л. Г. Руденко, К. А. Поливач, В. С. Чабанюк та ін. / за ред. Л. Г. Руденка. Київ. 2018. 172 с.]
13. Ibid. P. 60.
[Там само. С. 60.]

14. Kuderska, N. (2015). Intangible Cultural Heritage: A Historical and Legal Survey. *Law.ua*, 4, 60 [in Ukrainian].
[Кудерська Н. І. Нематеріальна культурна спадщина : історико-правовий огляд. // Право.ua № 4. 2015. С. 60.]
15. Dontsov, O. (2018). Mapping of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine in the Information Support of Tourism. Problems of Continuing Geographical Education and Cartography: Collected Scientific Papers. *Kharkiv*, 28, 6–9 [in Ukrainian].
[Донцов О. Картографування нематеріальної культурної спадщини України в інформаційному забезпеченні туризму // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. Збірник наукових праць. Харків. 2018. вип. 28. С. 6–9.]
16. Herus, L. (2020). Preserving the Intangible Cultural Heritage: A Ukrainian Experience. *The Ethnology Books*, 1, 12 [in Ukrainian].
[Герус Л. Збереження нематеріальної культурної спадщини: український досвід // Народознавчі зошити. 2020. № 1. С. 12.]
17. Teres, N. (2011). International Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Global and Ukrainian Experiences. *Ethnic History of European Nations*, 36, 58–63 [in Ukrainian].
[Терес Н. Міжнародна охорона нематеріальної культурної спадщини: світовий та український досвід // Етнічна історія народів Європи. 2011. вип. 36. С. 58–63.]
18. Rudenko, L. (ed.) (2021). Academic Geography and Atlas-Related Mapping during the Years of Ukraine's Independence. *Kyiv*, 120 p., ill., tables [in Ukrainian].
[Академічна географія і атласне картографування за роки незалежності України. За ред. Академіка НАН України Л. Г. Руденка. Київ. 2021. 120 с., іл., табл.]
19. Elements of the Intangible Cultural Heritage. (2018). UCCS. Vinnytsia, 145 p. [in Ukrainian].
[Елементи нематеріальної культурної спадщини. УЦКД. Вінниця. 2018, 145 с.]
20. Tytarenko, V. (2020). As a Flower to the Sun. *The Chamber*, 1. Vinnytsia. 23–25 [in Ukrainian].
[Титаренко Володимир. Квіткою — до Сонця / Світлиця. № 1. Вінниця, 2020. С. 23–25.]
21. Tytarenko, V. (2019). On Folk Holidays of Melanka and St. Basil in the Village of Popova Hrebliа. *The Chamber*, 1, Vinnytsia. 22–24 [in Ukrainian].
[Титаренко Володимир. Свято Меланки-Василя в селі Попова Гребля. / Світлиця. 2019 № 1. С. 22–24.]
22. Rudenko, L. (ed.) (2021). Academic Geography and Atlas-Related Mapping during the Years of Ukraine's Independence. *Kyiv*, 43 [in Ukrainian].
[Академічна географія і атласне картографування за роки незалежності України. За ред. академіка НАН України Л. Г. Руденка. Київ, 2021. С. 43.]
23. Hryniokh, N., & Diachenko, L. (2019). Plast as One of the Elements of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine. *Proceedings of the IIIrd International Theoretical and Practical Conference-Festival Intangible Cultural Heritage as a Modern Tourist Resource: Experience, Practices, Innovations Held on November 14–15, 2019*. *Kyiv*. 26 [in Ukrainian].
[Гриньох Н. В., Дяченко Л. А. Пласт як один з елементів нематеріальної культурної спадщини України / Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції-фестиваль 2019 / Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації. Київ, 2019. С. 26.]
24. Sumtsov, N. (1885). Bread in Rituals and Songs. *Kharkiv*, 56 [in Russian].
[Сумцовъ Н. Ф. Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ. Харьковъ. 1885. С. 56.]
25. Voroshylova, H., & Rokytko, Yu. (2019). Place of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine in the Development of Tourism. *Proceedings of the IIIrd International Theoretical and Practical Conference-Festival Intangible Cultural Heritage as a Modern Tourist Resource: Experience, Practices, Innovations Held on November 14–15, 2019*. *Kyiv*. 74–76 [in Ukrainian].
[Ворошилова Г. О, Рокитько Ю. А. Місце нематеріальної культурної спадщини України в розвитку туризму / Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації. 2019. С. 74–76.]
26. Dontsov, O. (2019). Folk Rites and Customs as a Treasury of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine. *Proceedings of the IIIrd International Theoretical and Practical Conference-Festival Intangible Cultural Heritage as a Modern Tourist Resource: Experience, Practices, Innovations Held on November 14–15, 2019*. *Kyiv*. 94–97 [in Ukrainian].
[Донцов О. О. Народні обряди та звичаї — скарбниця нематеріальної культурної спадщини України. С. 94–97.]

Стаття надійшла до редакції 02.05.2022

For citation [Для цитування]

Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву) // *Укр. геогр. журн.* 2022. № 2. С. 73–81. [Українською мовою]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>

Borysenko, V., Borysenko, M. (2022). Ethnocultural Regionalism and the Local Identification Practices: Geopolitical Context. *Ukr. Geogr. Zh.*, 2, 73–81. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>